

УДК:94(477) "1990/2004":342.56

СИСТЕМА СТРИМУВАНЬ І ПРОТИВАГ У ВЗАЄМОДІЇ ЗАКОНОДАВЧОЇ ТА СУДОВОЇ ГІЛОК ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ (1990–2004)

ЛАРИСА ПОЛЯКОВА,

кандидат історичних наук, доцент Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Б. Хмельницького,
докторант Запорізького національного університету

У статті простежено становлення органів державної влади з моменту проголошення незалежності Української держави, застосування принципу розподілу державної влади на законодавчу, виконавчу, судову. Розкриті особливості становлення та розвитку судової влади незалежної України, взаємодії законодавчої і судової влади (на прикладі взаємодії Парламенту та Конституційного Суду України).

Ключові слова: взаємодія гілок влади, Парламент, Конституційний Суд, система стримувань і противаг, Конституція України.

Постановка і стан вивчення проблеми. Проголошення незалежності України поставило питання про розбудову гілок державної влади. Ще в Декларації про державний суверенітет України, прийнятій 16 липня 1990 р., уперше було закріплено принцип розподілу державної влади на законодавчу, виконавчу й судову. Важливим моментом розвитку судової влади стало затвердження 28 квітня 1992 р. Концепції судово-правової реформи в Україні [1, арк. 17].

Аналізуючи головні етапи становлення органів судової влади та її взаємодії з іншими гілками державної влади, з'ясуємо, що Конституція УРСР 1978 р. передбачала існування незалежних суддів. Але закріплення принципу незалежності суддів Конституцією ще не забезпечувало існування незалежної судової влади. Термін "судова влада" не вживався ні законодавством, ні наукою.

З початком перебудови наприкінці 80-х років ХХ ст. розпочинається й реформування судово-правової системи. Важливим етапом є прийняття Закону СРСР "Про статус суддів в СРСР" від 4 серпня 1989 р. У Законі ставилася проблема незалежності суддів [2].

Уперше на законодавчому рівні існування судової влади було визнано після прийняття Закону України "Про статус суддів" 15 грудня 1992 р., а підписаний 8 червня 1995 р. Конституційний договір не тільки регулював відносини між законодавчою та виконавчою владою, а й передбачав існування судової влади як самостійної гілки влади [3].

Важливим історичним моментом є прийняття головного Закону України 28 червня 1996 р. - Конституції України. Уперше на конституційному рівні закріплено поділ державної влади на законодавчу, виконавчу та судову.

Судова влада на відміну від системи державних органів, що здійснюють певну функцію і мають самостійну сферу діяльності, відрізняється такими моментами, які були визначені І. Б. Михайлівською в [4]:

1) повнота судової влади. Конституція України гарантує кожній особі судовий захист її прав і свобод, а рішення чи дії (бездіяльність) органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб можуть бути оскаржені до суду. Згідно з Конституцією України рішення судів є обов'язковими, а їх юрисдикція поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі;

2) наявність відносно автономного її функціонування (реалізація функцій, що забезпечують її існування повинна здійснюватися під контролем вищих судових органів і не залежати від рішення владних структур);

3) наявність функції конституційного контролю дає можливість фактично анулювати дію законів та інших нормативно-правових актів, які вступають у протиріччя з Конституцією України, тим самим впливати на рішення інших гілок державної влади. Таким чином, судова влада "включається" до системи стримувань і противаг, які перешкоджають узурпації влади [4, с. 20].

Тема становлення судової влади, її реформування та взаємодії з іншими гілками державної влади була й залишається актуальною на сучасному історичному етапі. Судово-правова реформа не доведена до логічного кінця. Не є простим і до кінця з'ясованим питання щодо природи Конституційного Суду, тобто розуміння його як органу конституційного контролю чи органу правосуддя.

Мета статті - простежити механізм взаємодії судової влади з іншими гілками державної влади на прикладі взаємодії Парламенту та Конституційного Суду України в 1992-2004 рр.

Виклад основного матеріалу. Державотворчі процеси в Україні в 1990-2004 рр. проходили в складній соціально-економічній і політичній обстановці, протистоянні, а деколи в гострій боротьбі, яка тривала між гілками влади. Точилася боротьба не лише між законодавчою і виконавчою владою. Процес взаємодії незалежної судової влади з іншими гілками влади є

№ 9 (100) грудень 2009 р.

досить складним. У цій боротьбі судова влада широко використовує не лише засоби масової інформації, а й власні повноваження, інколи навіть перевищуючи їх. Конституція України закріпила не тільки поділ влади на законодавчу, виконавчу, судову (ст. 6), а й закріпила перерозподіл повноважень між вищими владними інституціями. Це зроблено завдяки:

- наділенню гілок влади самостійними повноваженнями;

- створенню системи стримувань і противаг між суб'єктами владних відносин (Верховною Радою - як законодавчим органом, Президентом - главою не тільки держави, а й виконавчого органу, Кабінетом Міністрів - виконавчим органом, Конституційним Судом).

Мета системи стримувань і противаг полягає в зниженні рівня небезпеки встановлення необмеженої влади однією з гілок влади, створення механізму співпраці та взаємодії вищих органів державної влади. У системі стримувань і противаг судова влада характеризується юридичною можливістю впливати на рішення та дії законодавчої та виконавчої гілок влади, "урівноважувати" їх, впливати на поведінку людей, соціальні процеси [5, с. 72]. Але це можливо тільки в правовій, демократичній державі, при високому рівні розвитку судової влади в Україні. Як справедливо зазначає В. Городовенко, судова влада є не тільки суб'єктом, а й об'єктом обмеження владних повноважень держави. Кожна з гілок державної влади в конституційній системі їх розподілу має певні контрольні прерогативи - це зумовлюється фактом їх взаємодії, взаємного урівноваження [6, с. 52].

Як уже зазначалося, важливим етапом державотворення є прийняття 28 червня 1996 р. Конституції України. Відповідно до п. 6 "Перехідних положень" Конституції України, до створення Конституційного Суду України тлумачення законів здійснює Верховна Рада України. 18 жовтня 1996 р. був створений Конституційний Суд України. У Законі України "Про Конституційний Суд України", прийнятому ще в 1992 р., зазначалося, що Конституційний Суд України є незалежним органом у системі судової влади і покликаний забезпечувати відповідність законів, інших нормативних актів законодавчої і виконавчої влади Конституції України, охорону конституційних прав і свобод особи [7, арк. 1].

Конституційний Суд України має бути незалежним, але його незалежність не повинна набувати ознак не обмеженості, що б провокувало Суд порушувати права громадян. За своїм функціональним призначенням зусилля Конституційного Суду України повинні бути спрямовані на те, щоб усі гілки державної влади діяли в межах Конституції та законів України, своєї компетенції і не підміняли, не дублювали одна одну. Оскільки Конституційний Суд України виконує функцію арбітражу в спорах про компетенцію між ними, він не має права брати на себе повноваження законодавчого характеру, виконавчих і судових органів. Це відповідає вимозі ч. 2 ст. 6 Конституції України. Інтерпретаційна діяльність органу конституційної юрисдикції має відповідні обмеження, визначені законодавчо. Ураховуючи особливе положення Конституційного Суду України в структурі механізму держави, орган конституційної юрисдикції повинен дотримуватися принципу самообмеження, тобто не виконувати не властивих йому завдань і функцій. Адже він контролює акти як Президента України, Кабінету Міністрів України, так і Парламенту. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковими для всіх згаданих органів. Водночас діяльність Суду не може контролюватись жодним іншим державним чи політичним органом. У процесі дослідження

проблеми з'ясувалося, що існує дві точки зору на місце Конституційного Суду в системі управління державою. О. Реєнт вважає: Конституція чітко підкреслює, що Конституційний Суд не входить до системи судів загальної юрисдикції і є незалежним від законодавчої, виконавчої та судової влади, а це означає, що він не входить до органів судової влади [8, с. 69]. М. Цвік вважає також, що було б помилкою такі контрольно-наглядові органи, як Конституційний Суд і прокуратуру відносити до судової влади, оскільки функцією останньої є правосуддя, а функцією наглядово-контрольних органів - захист конституційного ладу [9, с. 63-65]. Протилежної думки дотримується В. Скомороха - Голова Конституційного Суду України з 19 жовтня 1999 р. до 18 жовтня 2002 р., який доводить, що Конституційний Суд є однією з ланок єдиної судової влади України [10, с. 208].

Спеціальні повноваження Конституції та законів України з утворення Конституційного Суду набули принципово нового значення: з відома Верховної Ради України вони перейшли до прерогатив Конституційного Суду України, який, згідно зі ст. 147 Конституції України, є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні. Повноваження Конституційного Суду визначені в ст. 150 і 151 Конституції України і ст. 13 Закону "Про Конституційний Суд України". В одному зі своїх рішень Конституційний Суд України підтвердив легітимність цих змін і зазначив, що вони зумовлені застосуванням принципово нового підходу до порядку здійснення державної влади, який ґрунтується на принципі її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ч. 1 ст. 6 Конституції України), органи яких взаємодіють між собою на підставі конституційно закріпленої системи стримувань і противаг. Конституційне закріплення права видавати інтерпретаційні акти за Конституційним Судом України означає, що жоден інший орган державної влади не може давати офіційного та обов'язкового до виконання тлумачення Конституції та законів України. Ця прерогатива Конституційного Суду України має на меті забезпечення належного розуміння й водночас правильного застосування Конституції та законів України й становить одну з найважливіших ознак правової держави: права органу конституційної юрисдикції - в установлених законом формах стежити за відповідністю Конституції України чинного законодавства, а також гарантування Конституції України як Основного Закону держави на всій території України. Тому здійснюване Конституційним Судом України скасування неконституційних актів, прийнятих іншими вищими органами державної влади та офіційне тлумачення Конституції та законів України не є втручанням у сферу їх компетенції та посяганням на зверхність щодо них. Тлумачення таких актів є лише з'ясуванням і вираженням волі первинного законодавця - народу України, установче волевиявлення якого в узагальненому вигляді відбите в тексті Основного Закону України [11, с. 238].

Конституційний Суд не має права втручатися в нормотворчу діяльність Верховної Ради України й створювати нові правові норми. На думку політологів та юристів, збереження за Верховною Радою України функції тлумачення Конституції та законів України робило б Парламент суддею у власній справі та створювало б небезпеку перетворення Верховної Ради України на монопольну владну структуру, якою вона власне й була в період радянського тоталітаризму. З історичної точки зору це зводило б нанівещь принцип поділу влади.

Сам принцип формування Конституційного Суду

України від різних гілок державної влади на паритетних началах також впливає на специфіку його правового статусу та роль у системі поділу влади. До складу Конституційного Суду входять 18 суддів, які представляють три гілки влади, термін повноваження - 9 років без права бути призначеним повторно. У цьому проявляються правові важелі стримування органу конституційної юрисдикції. Подібна система формування Конституційного Суду прийнята в Італії. Вона покликана запобігти утворенню конфліктних ситуацій у взаємодії гілок державної влади.

Принцип поділу влади в аспекті законотворення і взаємодії Конституційного Суду України й Верховної Ради України означає, що якщо Парламент має намір подолати позицію Конституційного Суду України щодо норм, які були предметом тлумачення, він робить це, наприклад, шляхом прийняття нового нормативного акта. При незгоді Парламенту з рішенням Конституційного Суду України стосовно тлумачення тих чи інших положень закону, Верховна Рада України може внести до відповідного закону поправки з тим, щоб зробити його зміст більш чітким чи зовсім по іншому врегулювати ті чи інші відносини. У такому випадку рішення Конституційного Суду України, що тлумачить вже неіснуючі норми, утрачає юридичну силу також.

Взаємодія Конституційного Суду України з Парламентом України має декілька важливих аспектів. Та обставина, що орган конституційної юрисдикції не наділений правотворчою функцією, робить неприпустимим звернення до Конституційного Суду України про тлумачення можливих суперечностей, неузгодженостей між окремими положеннями Конституції України, їх скасування є правом й обов'язком Парламенту. Це питання не правотлумачення, а правотворчості. Усунення суперечностей і в інших законах також не входить у завдання тлумачення.

Як орган конституційної юрисдикції Конституційний Суд України відігравав і відіграє важливу роль у формуванні та правореалізації законодавчого процесу. Особливість участі Суду в зазначеному процесі полягає в тому, що він сприяє стабільності функціонування всіх суб'єктів державної влади, залишаючись при цьому на визначених Основним Законом України правових позиціях [12, с. 5].

Аналізуючи Конституцію України, ми з'ясували, що правозахисна діяльність Конституційного Суду України щодо законодавчих актів Парламенту (а так само актів Глави держави, Кабінету Міністрів України) проявляється в процесі здійснення конституційного контролю, який, згідно зі ст. 150, ч. 1 ст. 151 Конституції України має наступний (репресивний), а згідно зі ст. 159 Конституції, ч. 2 ст. 13 Закону України "Про Конституційний Суд України" - попередній (превентивний) характер.

Р. Мартинюк вважає, що перевагою попереднього конституційного контролю є збереження авторитету законодавчого органу, а це неможливо в межах репресивного наступного контролю, коли фіксується конституційна помилка законодавця чи навіть правопорушення [11, с. 241].

Здійснюючи превентивний конституційний контроль щодо відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України законопроектів про внесення змін до Конституції України, Конституційний Суд України не обмежує повноважень Верховної Ради України XIII скликання вносити зміни до Основного Закону України протягом терміну своїх повноважень, але законопроект про внесення змін до Конституції України відповідно до ст. 154 і 156 Конституції України може розглядатися

Верховною Радою України лише за наявності висновку Конституційного Суду України про те, що законопроект відповідає вимогам ст. 157 і 158 Конституції України [13, с. 72].

Положення ст. 150 Конституції України про повноваження Конституційного Суду мають форму рішення, а ст. 159 Конституції України - форму висновку Конституційного Суду України. Незважаючи на відмінності за формою, рішення й висновки Конституційного Суду України є обов'язковими до виконання. Ст. 124 Конституції України проголошує, що судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції, а також із ч. 5 цієї статті, згідно з якою всі судові рішення, незалежно від їх конкретних форм, що ухвалюються судами іменем України, є обов'язковими до виконання на всій території України. Отже, прийняття судового рішення у формі висновку Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання всіма суб'єктами [14].

Важливим документом, який покликаний регулювати взаємовідносини Парламенту та Конституційного Суду, є Закон України "Про Конституційний Суд України", у якому закріплено положення, що рішення й висновки Конституційного Суду України рівною мірою є обов'язковими до виконання (ст. 69). Висновок Конституційного Суду України матиме значення гарантії додержання встановленого порядку внесення змін до Конституції України та стабільності Конституції України тільки за умови його обов'язковості для Верховної Ради України. Не маючи відповідного висновку, Верховна Рада України не зможе розглядати та в подальшому змінювати законопроекти без повторного висновку Конституційного Суду України з дозволом на ці зміни.

Таким чином, недотримання цієї умови Верховною Радою України буде порушенням принципу здійснення державної влади в Україні на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу й судову. Рішення та висновки Конституційного Суду України є остаточними.

Здійснення конституційного контролю за актами Верховної Ради України має важливе значення, як зазначають політологи, юристи, історики. Недосконалість законодавчої процедури, порівняно низький рівень правової культури парламентарів України у зв'язку з недосконалою виборчою системою, низка інших чинників дають підстави вважати, що порушення прав і свобод громадян можливе вже на стадії прийняття законів. Саме в такій ситуації правозахисна роль попереднього конституційного контролю з боку Конституційного Суду України стає особливо вагомим. Здійснюючи його, Конституційний Суд України має можливість реагувати як на прямі порушення Конституції України при прийнятті законів, так і вказувати Парламенту на необхідність уживання заходів для усунення певних розбіжностей у законодавчих актах або прогалин у правовому регулюванні.

Конституційний Суд України здійснює як абстрактний, так і конкретний контроль. Абстрактний контроль передбачений п. 1 ч. 1 ст. 150 Конституції України, яка проголошує: "До повноважень Конституційного Суду України належить вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність): законів та інших правових актів Верховної Ради України; актів Президента України; актів Кабінету Міністрів України; правових актів Верховної Ради України Автономної Республіки Крим".

Ця форма контролю полягає в тому, що за зверненнями Президента України, не менш як сорока п'яти народних депутатів України, Кабінету Міністрів Украї-

ни (щодо конституційності міжнародних договорів), Верховної Ради України Автономної Республіки Крим Конституційний Суд України зобов'язаний перевірити відповідність Конституції України (конституційність) законів та інших правових актів не у взаємозв'язку з конкретною справою.

Основний Закон України, таким чином, наділяючи Конституційний Суд України правом офіційного роз'яснення Конституції та законів України (п. ч. 2 ст. 150), не пов'язує тлумачення з розглядом конкретних справ про конституційність законів чи інших правових актів або міжнародних договорів тощо [11, с. 245].

Конкретний контроль, що здійснюється Конституційним Судом України, можливий у випадку необхідності припинення провадження в справі в разі виникнення в процесі загального судочинства спору щодо конституційності норм закону, яка застосовується судом. Такий контроль здійснюється в процесі перевірки за поданням Верховного Суду України щодо конституційності закону, який застосовується чи підлягає застосуванню в конкретній справі, або за поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини стосовно конкретного порушення прав людини і громадянина.

Відповідно до ч. 2 ст. 152 Конституції України закони, інші правові акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, утрачають чинність із дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність.

В аспекті дотримання принципу поділу влади здійснення цих форм є досить конструктивним, оскільки їх поєднання сприятиме мобілізації зусиль Парламенту України, Президента України, Кабінету Міністрів України на здійснення конституційної нормотворчості у сфері забезпечення згаданого завдання, дотримання конституційних вимог щодо процедур прийняття й самого змісту правових актів.

У своєму рішенні в справі про Рахункову палату Конституційний Суд України, відповідно до ст. 70 Закону України "Про Конституційний Суд України", яка регламентує порядок виконання рішень і висновків Конституційного Суду України, поклав зобов'язання щодо забезпечення виконання рішення на Верховну Раду України і Президента України.

На прикладі взаємовідносин між Конституційним Судом України й законодавчою владою можна простежити механізм стримувань і протипаг, що слугує засобом реалізації засад поділу влади.

За своїми повноваженнями Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні й вирішенням питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів та інших правових актів може контролювати законодавця - Верховну Раду України - та представницький орган Автономної Республіки Крим - Верховну Раду Автономної Республіки Крим (ст. 147, 150 Конституції України). Проте для того, щоб цей контроль не використовувався як форма тиску на Парламент, можливості Суду обмежено правом "зв'язаної ініціативи". Тобто орган конституційної юрисдикції може розглядати справу лише за результатом звернення до Суду уповноважених осіб.

Однією з особливостей компетенції Конституційного Суду України, що пояснює його місце в системі поділу влади (і є формою взаємодії органу конституційної юрисдикції з Парламентом), є повноваження Суду давати висновок щодо додержання конституційної процедури розслідування та розгляду справи про імпичмент за змістом ст. 111 Конституції України [11, с. 249].

Висновки

Аналізуючи принцип поділу влади, взаємодію гілок влади, необхідно враховувати конкретну історичну ситуацію, яка складається в країні. Для ефективного розвитку держави необхідне взаємодоповнення, взаємодія, співробітництво всіх гілок державної влади. У взаємовідносинах вагому роль відіграє система "стримувань та протипаг", у якій особливе місце займає судова влада як арбітр між гілками влади. За характеристикою юристів, система протипаг передбачає можливість судової влади впливати на рішення та дії законодавчої та виконавчої влади, але одночасно ці органи влади не можуть впливати на рішення судової влади. Не зовсім чітке розмежування в Основному Законі країни функцій між гілками державної влади веде до того, що кожна з них намагається перейняти на себе основні повноваження.

Ситуація 2005-2009 рр. доводить необхідність прийняття змін до Конституції, які б не допускали загострення взаємовідносин між гілками влади.

Конституція, Закон України "Про Конституційний Суд України" не вирішують багатьох проблем, пов'язаних із питаннями несвоєчасного призначення суддів Конституційного Суду, взаємодії з гілками державної влади.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління (далі ЦДАВО) України. - Ф. Р-1. - Оп. 22.
2. Закон СРСР "Про статус суддів в СРСР" від 4 серпня 1989 р. // Ведомости Верховного Совета СССР. - 1989. - № 9. - Ст. 223.
3. Архів Верховної Ради України. - Ф. 1. - Оп. 16. - Спр. 54676. - Арк. 1-53.
4. Михайловская И. Б. Судебная власть в системе разделения властей / И. Б. Михайловская // Судебная власть [под ред. И. Л. Петрухина]. - М. : ООО "ТК Велби", 2003. - С. 13-27.
5. Скомороха В. Судова незалежність / В. Скомороха // Вісник Конституційного Суду України. - 2001. - № 1. - С. 72-75.
6. Городовенко В. В. Проблеми становлення незалежної судової влади в Україні : [монографія] / В. В. Городовенко. - К., 2007. - 223 с.
7. ЦДАВО України. - Ф. 1. - Оп. 22. - Спр. 1484.
8. Реєнт О. Розвиток парламентаризму в Україні / О. Реєнт. - К. : Національна академія наук України. Інститут історії, 2005. - 119 с.
9. Цвік М. В. Конституційні проблеми розподілу влади (деякі загальнотеоретичні питання) / М. В. Цвік // Вісник Академії правових наук України. - 1993. - № 1. - С. 63-65.
10. Бандурка О. М. Влада в Україні на зламі другого і третього тисячоліть / О. М. Бандурка, В. А. Греченко. - Харків, 2000. - 303 с.
11. Мартинюк Р. С. Реалізація принципів поділу влади сучасній Україні: політико-правовий аналіз / Р. С. Мартинюк. - Острого, 2007. - 285 с.
12. Організація судової влади в Україні: Перший аналіз нормативного змісту Закону України "Про судоустрій" / А. Л. Селіванов, С. В. Фесенко, Н. С. Рудюк та ін. [за наук. ред. А. Л. Селіванова]. - К. : Юрінкомінтер, 2002. - 112 с.
13. Конституційне право : [хрестоматія] / упоряд. В. С. Журавський, Ю. М. Тодика. - К. : Концерн "Видавничий Дім "Ін Юре", 2004. - 884 с.
14. Архів Верховної Ради України. - Ф. 1. - Оп. 16. - Спр. 5467. - Арк. 1-116.

L. Polyakova

SYSTEM OF CONTAINMENT AND COUNTERBALANCE IN CONCERT WITH THE LEGISLATIVE AND THE JUDICIAL BRANCHES OF THE STATE AUTHORITY OF UKRAINE

The formation of the state authority from the moment on proclamation of the state independence and the proclamation of the principle of the state authority distribution on legislative, executive and judicial. The peculiarities of formation and development of the judicial authority of independent Ukraine. The peculiarities of interaction of legislative and judicial authority (by the example of interaction of the parliament and the constitutional court of Ukraine).

Key words: interaction, parliament, constitutional court, system of containment and counterbalance, constitution of Ukraine.

© Л. Полякова

Надійшла до редакції 11.11.2009

УДК 94(470+8) "1992/1999"

ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ПІДХІД В ІСТОРИЧНІЙ РЕГІОНАЛІСТИЦІ (НА ПРИКЛАДІ СПІВПРАЦІ МІЖ КРАЇНАМИ СХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ В 1990–ті рр.)

ДМИТРО СЕМЕНОВ,

аспірант Донецького національного університету

У роботі досліджено потенціал цивілізаційного підходу (зокрема його сутність) до вивчення сучасних процесів в історії людства (проблема формування багатополюсного світу в умовах домінування західної цивілізації після закінчення холодної війни). На прикладі взаємовідносин між країнами Східної Європи та Латинської Америки у 1990-ті роки розкрито можливості співпраці між віддаленими (аутсайдерськими) гілками умовно єдиної глобальної західної цивілізації.

Ключові слова: багатополюсний світ, однополюсний світ, цивілізаційний підхід, цивілізація, субцивілізація.

Постановка проблеми. Останнє десятиліття ХХ століття в історії всього людства було позначене двома цілком протилежними тенденціями розвитку: універсалізацією всіх суспільних, політико-правових, економічних, культурних процесів з одного боку, й одночасно - посиленням їх індивідуальних, особливих рис на регіональному рівні - з іншого. Особливо гостро ці процеси проявились у Східній Європі та країнах Латинської Америки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традицію цивілізаційної моделі всесвітньої історії було започатковано такими вченими-класиками, як російський науковець М. Я. Данилевський, німецький культуролог О. Шпенглер, британський історик А. Дж. Тойнбі. У їхніх фундаментальних працях сформовано основні принципи цивілізаційного підходу до вивчення історії, запропоновано оригінальні моделі всесвітньо-історичного процесу. Для наступників їхні ідеї набули значення фундаменту, від якого відштовхуються при нових дослідженнях.

На сучасному етапі співробітництво між окремими регіонами світу в контексті всесвітньо-історичного

процесу досліджується з різних точок зору. Найперше доречно згадати тих західних суспільствознавців, чії концепції отримали всесвітнє визнання, зокрема Френсіса Фукуяму [6] та Семюеля Гантінгтона [7]. У своїх роботах вони сформували дві альтернативні концепції всесвітньо-історичного процесу в сучасному "після-двополюсному" світі. Певною мірою ці проблеми розглянуто в З. Бжезинського [1].

Для А. Д. Богатурова [2] та К. Е. Сороніна [4] характерним є погляд крізь призму геополітики та проблему формування багатополюсного світу. Інша характерна риса пострадянської історіографії - порівняння пострадянських країн із латиноамериканськими як такими, які будують демократичне суспільство після авторитарного минулого (К. А. Хачатуров [8]).

Мета роботи - дослідити сутність і потенціал цивілізаційного підходу до вивчення новітньої історії людства. На прикладі співпраці між країнами Східної Європи та Латинської Америки в 1990-ті рр. простежити кореляції та взаємозв'язки цивілізаційних процесів.

Виклад основного матеріалу. Тенденція до універсалізації стала прямим наслідком глобалізації та

№ 9 (100) грудень 2009 р.